

Наталія Щербина-Супрунюк

ДИДЖИТАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Статус диджитальних джерел інформації досі залишається неоднозначним, коли йдеться про академічність джерела. Хоча соціально-політичні процеси останніх років (зокрема пандемія та повномасштабна війна росії проти України) суттєво зрушили вектор діяльності наукової спільноти в бік диджиталізації, суто диджитальна наукова активність досі є предметом суперечок. Попри це, дедалі більше науково-дослідницьких проєктів створюються саме під диджитальний формат. Філософія не є тут винятком. Зокрема, Джек Саймс зазначає з приводу заснованого ним подкасту The Panpsycast Philosophy Podcast: «Коли ми розпочали проєкт, у просторі філософських подкастів бракувало чогось, що поєднувало б добре викладання, доступність і залучення – те, що люди хотіли б слухати» [Symes et al. 2024: 106]¹. Ба більше, ми можемо говорити про окремі дисциплінарні напрямки диджитально спрямованих досліджень, наприклад, диджитальну історію філософії.

Значу, що в питанні генерування диджитальної інформації можна виділити два різновиди джерел: оцифровані сутності й суто диджитальні об'єкти. Перші є копіями паперових та ін. текстів, зображень тощо. Через мізерну цензурованість інтернет-простору такі джерела інформації постають свого роду симулякрами для багатьох дослідників, адже неможливо точно сказати, чи є дана оцифрована копія тексту або зображення дійсною копією саме цього тексту чи зображення. Єдиним гарантом відповідності копії є авторитет сайту, на якому її опубліковано.

Другий різновид – це інформація, від початку створена як диджитальна і під диджитальні джерела, до яких можемо зарахувати відпочатково диджитальні тексти, аудіо- та відеоматеріали. Йдеться про такі джерела, як Стенфордська енциклопедія філософії [Zalta, Nodelman 2024], подкаст The Panpsycast Philosophy Podcast [Symes 2016] та ін. – ресурси суто диджитальні за своїм задумом і характером. Показово, що обидва зазначені різновиди джерел мають вельми контroversійний статус у багатьох академічних колах, адже існують виключно в умовах інтернету.

Попри обґрунтованість багатьох пересторог, диджитальний вимір має таку безумовну перевагу, як доступність для будь-кого будь-де. Тож він є ідеальним місцем

© Н. Щербина, 2024

¹ Далі посилання на це джерело подаються спрощено: номер сторінки у круглих дужках і без прізвища автора та року видання.

для створення продуктів, що мають популяризаторський характер. Чудовим прикладом тут є згаданий вище проєкт британського філософа Джека Саймса The Panpsycast Philosophy Podcast. Цей подкаст був створений для підтримки студентів та всіх охочих вивчати філософію. Автори проєкту зустрічаються з популярними філософами й обговорюють різноманітні питання філософського характеру. В інтерв'ю Дж. Саймс зазначив: «Пройшовши через курс [філософії] А-рівня, ми виявили, що зібрали аудиторію людей, які офіційно не вивчали філософію, але хотіли б її вивчати. Ми просто продовжували записувати епізоди [подкасту] для студентів і для широкої публіки, і це стрімко збільшило нашу аудиторію. Я припускаю, що іншим аспектом вашого запитання є ця спрямовальна сила використання подкасту як посередника, що повертає нас прямо до сократівського початку філософії на Заході. Ми живемо у винятковий час для публічної філософії. Імовірно, тепер у нас більше людей, які займаються цією дисципліною, ніж будь-коли, і це завдяки подкастам, відеолекціям тощо» (р. 106-107).

Аналізуючи The Panpsycast, можна припустити, що він (хоч і не має цього на меті) може свідчити про становлення нового виміру філософії, в якому її продукти мають унікальні риси, відмінні від традиційних, проте й чудово знайомі нам ще з часів давньогрецьких мислителів. Ідеться про нецензуровану діалогічність та фіксацію народження нового знання. Галина Ільїна зазначає, що диджитальний вимір дає можливість розмити кордони між візуальною і вербальною культурою, а філософський діалог може легко відбутися через платформу Zoom або Facebook [Шіпа 2024: 1]. Ба більше, такий діалог може відбутися в будь-який момент часу між людьми з різних куточків світу. Рівень можливостей міжкультурного обміну в таких умовах важко переоцінити. А завдяки таким проєктам, як The Panpsycast, будь-хто може стати повноцінним свідком філософського діалогу між учасниками подкасту.

Потенціал таких диджитальних проєктів, як The Panpsycast, особливо цікавий для історії філософії, яка, попри історичну варіативність методів продукування знання, великою мірою обмежена текстами. Диджитальний вимір дарує історикам філософії можливість суттєво розширити спектр досліджень шляхом роботи з іншим форматом джерел: онлайн-текстами (текст, що проходить постійні ревізії; текст із гіперпосиланнями; текст із озвучуванням), відео й аудіоматеріалами (голосовими відтвореннями текстів, записами діалогів, прямими ефірами з філософами тощо). Диджитальність пропонує дослідження живих філософських діалогів і диспутів без необхідності брати в них безпосередню участь.

Аудіоджерела, як-от подкасти, дають нам більше свободи висловити свої думки так, як ми їх продукуємо в момент діалогу. Показовим тут є коментар Дж. Саймса щодо підготовки подкастів: «Коли ми невимушено розмовляємо один з одним, друзями, родиною та студентами, ми часто робимо помилки у своєму мовленні та пропускаємо деталі, коли вони мають бути сказані. Чудова особливість редагованого подкасту полягає в тому, що ви можете адаптувати цю розмову так, щоб вона приносила користь слухачам. Це ще більше підкреслюється, коли ви перетворюєте подкасти на книги або взагалі пишете книги; у вас є весь час, який вам потрібен, щоб адаптувати цей діалог» (р. 107).

Думку про унікальну значущість диджитальних проєктів для історико-філософських досліджень ми знаходимо і в українських дослідників. Згадаймо, наприклад, оригінальні проєкти диджитальної історії філософії, можливі лише в диджитальному вимірі, як-от проєкт 3D philosophy [Kononenko n.d.] під керівництвом

Тараса Кононенка. Проект є частиною дослідницького проекту Digital history of philosophy на базі кафедри історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іншим прикладом є вивчення носіїв філософського змісту, яке, на думку Тараса Кононенка і Ярослава Соболевського, є важливим предметом досліджень: «... філософським джерелом визначається не носій – як фізичне явище – філософського змісту, а нефізичне утворення, яке начебто міститься у самому філософському тексті, або ж джерелі. Вочевидь, ще при такому ставленні первинний інтерес буде зосереджений на засвоєнні знаків тексту, а не дослідженні фізичної природи самого носія цих письмових знаків. Очевидним є і те, що у цьому випадку увага цілком оминає походження і визначення властивостей тексту як фізичного об'єкта» [Кононенко, Соболевський 2024: 26].

Це може видатися несподіваним у контексті розмови про диджитальні проекти, проте цей контраст у способі накопичення інформації має суттєвий потенціал для сучасних історико-філософських досліджень. Автори статті зазначають, що «... всі носії “чогось філософічного” мають суто фізичний вимір, є завершеними фізичними об'єктами, які з історичних підстав устанавлюють їх об'єктивний характер. Чи йдеться про сувої з текстами або поліграфічні видання, чи рукописи та списки або дерев'яні й глиняні дощечки, чи, із сучасності, фонетичні й візуальні носії, цифрові композиції та вияви застосування комп'ютерних технологій тощо» [ibid.: 26].

Безумовною перевагою суто диджитальних історико-філософських проектів є можливість залучення більшої кількості дослідників для співпраці, а також більша прозорість і варіативність результатів дослідження. Робочі групи та фокус-групи досліджень тепер мають змогу перевіряти та покращувати дослідження в онлайн-режимі одночасно, що дуже відчутно скорочує час досягнення результатів. Чудовим прикладом такої співпраці є коментар Дж. Саймса щодо процесу підбору філософів для участі в подкасті: «У нас є чудова спільнота слухачів на Patreon, які надсилають нам прямі повідомлення, а іноді ми просимо їх проголосувати за теми епізодів. Крім того щомісяця ми зустрічаємося з групою, яка представляє нашу аудиторію на Patreon, і ми говоримо про філософські ідеї; ми спілкуємося про все, що їх цікавить, і дізнаємося їхні думки про те, що вони хотіли б, щоб ми обговорили» (р. 107).

Залучення аудиторії для покращення результату має важливе значення і для текстових диджитальних проектів. Є безліч успішних інтернет-видань і енциклопедій, що існують винятково завдяки підтримці своїх читачів. Ці видання можуть допомогти розв'язати питання обмеженості кола дослідників, які зазвичай потрапляють у списки популярних мислителів. Згадану проблему Дж. Саймс коротко окреслює в інтерв'ю: «Але незабаром ми зрозуміли, що в кінцевому підсумку ми зберемо певного типу мислителів – часто тих, хто є “чоловіками, блідими і немолодими” – й ігноруватимемо захоплюючу перспективну групу філософів, які однаково, якщо не більше, заслуговують на зацікавлення громадськості» (р. 108).

Окремо зазначу, що наявність диджитальних ресурсів (як аудіо-, так і текстових) породжує новий шар проблем для дослідження, а саме питання плинності тексту, ідентифікації текстових одиниць та епістемічного потенціалу тексту, що постійно змінюється. Повернімося до прикладу зі Стенфордською енциклопедією філософії. Кожен текст на цьому сайті проходить регулярні ревізії та покращення, тож твердження дослідників про те, що вони знають певну статтю з цієї енциклопедії, можна з легкістю піддати сумніву, перевіривши актуальну версію на момент їхнього дослідження і нашої перевірки тексту. Формально вони знають цей умовний текст, але

реальність така, що ми можемо говорити про два різні тексти під одним іменем. Таких ресурсів безліч і кожен день ними користуються сотні тисяч людей, продукуючи знання про різні сутності з одним іменем. Диджитальна історія філософії може допомогти прояснити методологію дослідження таких текстів, а також можливості забезпечення обґрунтованості знань, здобутих на основі цих текстів. Схожі питання постають і в інших сферах гуманітаристики. Показовим прикладом є серія видань *Studies in Digital History and Hermeneutics* [Fickers 2022]. Проєкт має на меті створення майданчика для апробації та комунікації дослідників у сфері диджитальної гуманітаристики та її дочірніх галузей.

Диджитальність також уможливорює розвиток проєктів у царині усної історії філософії. В умовах перетворення аудіозапису інтерв'ю на текст ми втрачаємо суттєвий шар сенсів та контексту. Ось, наприклад, коментар Дж. Саймса щодо процесу підготовки друкованих збірок інтерв'ю: «Те, що залишається [після редагування й скорочення стенограм інтерв'ю], — це досить роз'єднаний текст, а записане мовлення потребує значного редагування. Навіть наше повсякденне мовлення виглядає погано, коли воно записане. Ми часто говоримо довше, ніж зазвичай дозволяє одне речення на сторінці. Це дуже довгий проєкт — гармонійно переформулювати сказані слова. Ви заповнюєте прогалини, намагаєтесь зробити речення плавними та переписуєте речення...» (р. 108-109).

Інструменти збереження інтерв'ю та їх відтворення задля подальшого дослідження відіграють вирішальну роль в уможливленні аналізу комунікації одразу на кількох рівнях: емоційному, етичному, вербальному, візуальному, психологічному тощо. Як зазначає Олег Хома: «Інтерв'ю з філософом, позбавлене власне філософського компоненту – динаміки ідей, узагальнень, рефлексій, – нагадує сіль, що втратила солоність» [Хома 2023: 72]. Тож збереження живого, «нерафінованого» спілкування дає дослідникам можливість не просто рефлексувати над думками того чи іншого філософа, а й простежити сам шлях цих думок, посперечатися з ними.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що диджитальна історія філософії може вивести біографічні дослідження на більш комплексний рівень, залучивши аспект справді польових розвідок. Уявіть, що дослідник, рефлексуючи на тему того, якою мірою соціально-політичні процеси в країні вплинули на переконання певного сучасного філософа, може почути його особисту відповідь й урахувати її як додаткове джерело інформації – свідчення від першої особи. Звісно, це дуже спрощений приклад, але ж історія філософії знає багато випадків, коли дії людини ставали предметом етичних суперечок цілих філософських спільнот. До речі, про це також згадується в інтерв'ю, коли Наталія Рева зауважила подив Річарда Докінза від того, що його праці вивчають студенти філософського факультету в Україні (р. 107-108).

Насамкінець звернімося до продуктів (результатів праці, спрямованих на задоволення потреб споживачів) філософської діяльності. Будь-який проєкт, створений для освітніх або ж популяризаторських цілей, має певний статус продукту і безпосередньо орієнтований на споживача. Отже, такий продукт має доопрацьовуватися й покращуватися, а тому його творець потребує постійного зворотного зв'язку. Дж. Саймс відзначає в інтерв'ю принципову відмінність між контентом, орієнтованим на академічну філософію, і контентом для популярної філософії: «Ваш пріоритет під час написання академічної філософії полягає не в захоплюючій прозі, викликанні посмішки чи в тому, щоб хтось не взяв телефон і не перервав читання. Коли ви пишете публічну філософію, якщо ваш читач бере телефон або ваш текст не гармо-

нійний, ви ризикуєте втратити читача. Тому вам потрібно розсудити, скільки деталей ви готові додати, щоб ризикнути втратити увагу цієї людини. Як тільки ви надихнете їх, вони можуть піти і прочитати деталі, і багато хто це робить» (р. 112). Популярнізаторські проекти мають ставити на перше місце зацікавлення, а не деталі.

Диджитальні проекти суттєво спрощують пошук зацікавленої аудиторії, адже поширюють продукт на більше коло споживачів. Також для таких проектів значно легше забезпечити отримання зворотного зв'язку та доопрацювання самого продукту. Ви легко отримуете щирі відгуки від вашої цільової аудиторії, а також поширюєте свій проєкт на більшу кількість людей, адже маєте необмежений доступ до ресурсів безоплатного поширення інформації. Підтвердженням є й The Panpsycast, на сайті якого створено сторінку відгуків і пропозицій від слухачів: «На веб-сайті The Panpsycast є величезний список оцінок, де ви можете прочитати відгуки людей, які пояснюють, як їм допоміг подкаст. Зрештою відгуків виявилось так багато, що деякий час тому ми перестали додавати їх на сторінку» (ibid.).

Зазначене вище жодним чином не виключає важливості традиційної академічної діяльності, проте має на меті якісно розширити різноманіття тем для досліджень, які відображатимуть інтегрованість філософії в сучасний дискурс.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кононенко, Т., & Соболевський, Я. (2024). Поняття «фізичного об'єкта» в історії філософії. Доречність застосування. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 2(9), 25-29. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/9-4/15>
- Хома, О. (2023). Концептуалізація усної історії філософії: проблема інтерв'ю. *Sententiae*, 42(1), 69-82. <https://doi.org/10.31649/sent42.01.069>
- Fickers, A. et al. (2022). *Studies in Digital History and Hermeneutics*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110723991>
- Iliina, H. (2024, February 9). *Philosophical Work in the Age of Digital Reproduction: A Continuation of Walter Benjamin's Discourse in the Digital History of Philosophy* (pp. 1-4). PhilArchive. <https://philarchive.org/rec/ILIPWI>
- Kononenko, T. (n.d.). *3D Philosophy*. Digital History of Philosophy. <https://dhp.knu.ua/projects/taras-kononenko-3d-philosophy>
- Symes, J. (Host). (2016-present). *The Panpsycast*. [Audio podcast]. <https://thepanpsycast.com>
- Symes, J., Reva, N., Shcherbyna-Supruniuk, N., & Khoma, V. (2024). Rebirth of Socratic Origins of Philosophy in the Digital Era. *Sententiae*, 43(2), 106-119. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.106>
- Zalta, E. N., & Nodelman, U. (Eds.). (2024). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. The Metaphysics Research Lab. Philosophy Department Stanford University. <https://plato.stanford.edu/>

Одержано 18.04.2024

REFERENCES

- Fickers, A. et al. (2022). *Studies in Digital History and Hermeneutics*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110723991>
- Iliina, H. (2024, February 9). *Philosophical Work in the Age of Digital Reproduction: A Continuation of Walter Benjamin's Discourse in the Digital History of Philosophy* (pp. 1-4). PhilArchive. <https://philarchive.org/rec/ILIPWI>

- Khoma, O. (2023). Conceptualizing the Oral History of Philosophy: The Interview Problem. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 42(1), 69-82. <https://doi.org/10.31649/sent42.01.069>
- Kononenko, T. (n.d.). *3D Philosophy*. Digital History of Philosophy. <https://dhp.knu.ua/projects/taras-kononenko-3d-philosophy>
- Kononenko, T., & Sobolievskiy, Y. (2024). The Concept of “Physical Object” in the History of Philosophy. Appropriateness of Application. [In Ukrainian]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 2(9), 25-29. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/9-4/15>
- Symes, J. (Host). (2016–present). *The Panpsycast*. [Audio podcast]. <https://thepanpsycast.com>
- Symes, J., Reva, N., Shcherbyna-Supruniuk, N., & Khoma, V. (2024). Rebirth of Socratic Origins of Philosophy in the Digital Era. *Sententiae*, 43(2), 106-119. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.106>
- Zalta, E. N., & Nodelman, U. (Eds.). (2024). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. The Metaphysics Research Lab. Philosophy Department Stanford University. <https://plato.stanford.edu/>

Received 18.04.2024

Nataliia Shcherbyna-Supruniuk

Digital Potential of the History of Philosophy

The author analyses the modern influence of digitalization on the development of the history of philosophy and the prospects of the digital history of philosophy projects. It has been established that these projects provide researchers with: (1) better opportunities for intercultural and interdisciplinary exchanges; (2) significantly greater variability of methods of producing knowledge in the field of history of philosophy; (3) the possibility of involving more specialists in cooperation; (4) greater transparency and variability of research results; (5) a new layer of issues to research. If we talk about public philosophy, these projects help tailor popularization materials better to meet the needs and interests of the general public.

Наталія Щербина-Супрунюк

Диджитальний потенціал історії філософії

Авторка аналізує сучасний вплив диджиталізації на розвиток історії філософії, а також перспективи диджитальних історико-філософських проєктів. Встановлено, що дослідникам зазначені проєкти забезпечують: (1) кращі можливості міжкультурного й міждисциплінарного обміну; (2) істотно більшу варіативність методів продукування історико-філософського знання; (3) можливість залучення більшої кількості фахівців до співпраці; (4) більшу прозорість і варіативність результатів дослідження; (5) новий шар дослідницьких проблем. Якщо ж говорити про публічну філософію, то ці проєкти дозволяють краще адаптувати популяризаторські матеріали до запитів широкої публіки.

Nataliia Shcherbyna-Supruniuk, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Наталія Щербина-Супрунюк, доктор філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

e-mail: natalia.s.scherbina@gmail.com
